

ЧАСТНАТА СОБСТВЕНОСТ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА МИСЛИТЕЛЯ ИБН ХАЛДУН (1331-1406)

[Доц. д.ик.н Карим Наама](#)

ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”

Резюме:

Формата на собствеността стана важен реален аспект от съвременната икономическа система, една от най-влиятелните сили, определящи по-нататъшния ход на развитие на планетата ни. Тя засяга всички области на обществения живот, включително икономиката, политиката, социалната сфера, културата, екологията и др.

В лицето на частната собственост някои специалисти виждат сериозна заплаха за икономическата система, а други средство за бъдещия прогрес на световната икономика. Позитивното влияние на частната собствеността е свързано с ефекта на конкуренцията, до който тя неизбежно води, а негативния ефект – в потенциалните конфликти.

Ключови думи: Ибн Халдун, религия, ислям, Свещена книга Коран, общество, морал, реструктуриране, икономика, пазар, частна собственост, приватизация, ефект.

JEL: P00, P20, P51, F43

PRIVATE PROPERTY IN TERMS OF THE THINKER IBN KHALDUN (1331-1406) Associate Prof. Karim Naama St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Abstract:

Form of ownership became a real important aspect of modern economic system, one of the most influential forces determining the further course of development of our planet. It affects all areas of public life, including economic, political, social, culture, ecology and others.

In the face of private ownership, some experts see a serious threat to the economic system and other means for the future progress of the global economy. The positive impact of private ownership is associated with the effect of competition to which it inevitably leads and negative effects - in potential conflict.

Keywords: Ibn Khaldun, religion, Islam, holy book Quran, society, morality, restructuring economy, market, private property, privatization, effect.

JEL: P00, P20, P51, F43

Въведение

Формата на собствеността стана важен реален аспект от съвременната икономическа система, една от най-влиятелните сили, определящи по-нататъшния ход на развитие на планетата ни. Тя засяга всички области на обществения живот, включително икономиката, политиката, социалната сфера, културата, екологията и др.

В лицето на частната собственост някои специалисти виждат сериозна заплаха за икономическата система, а други средство за бъдещия прогрес на световната икономика. Позитивното влияние на частната собствеността е свързано с ефекта на конкуренцията, до който тя неизбежно води, а негативния ефект – в потенциалните конфликти.

В тази статия ще се дефинира частната собственост от гледна точка на мислителя Ибн Халдун и особено приватизацията като процес на реструктуриране на собствеността с цел интегриране на икономическия живот в отделните страни към най-напредналото в света.

1. Смисъл на частната собственост.

Възникналото течение в неокласическата школа изисква премахване на държавната собственост върху обществените фирми. Това се приема като едно от решенията за излизане от инфлационната депресия¹.

Тогава се появява приватизацията в съвременната литература с различни значения и определения.

Някои автори определят приватизацията като ефективно управление и функциониране на обществените предприятия, в зависимост от пазарните механизми, отхвъряне на централизацията и бюрокрацията. Това означава, че приватизацията е управление на предприятията от частния сектор въз основа на мениджърски контракти, но държавата запазва своята собственост върху определени единици, като например хотелите в областта на туризма, здравните заведения и др.

¹ Сабх, М. Приватизация, оцеляване и определение на растежа. Кайро, 1995 г., с. 13.

Карим Наама

Други автори определят приватизацията като процес на арендуване на държавните предприятия от частния сектор чрез договаряне, но държавата специално запазва собствеността си над тези единици и разделя печалбата с наемателите.

Има и друга гледна точка на други автори: те определят приватизационния процес като разформиране на губещите предприятия и продажба на активите им.

Някои автори пишат, че приватизацията означава правото на частния сектор да участва в съвместните обекти.

Освен това, тя може да означава възможност на частния сектор да участва в изпълнението на обществените услуги, като например здравеопазването и образованието и др. Това се осъществява чрез сключване на договори от страна на държавата с частния сектор за изпълнение.

Има и по-широк смисъл на приватизацията. Според определена група автори тя представлява преминаване към частната собственост чрез тотална продажба на държавните предприятия на частния сектор².

Разбира се, има още много определения на приватизацията. За някои тя е съвкупност от съвършени политики, зависещи от пазарните механизми, инициативата на частния сектор и конкуренцията за реализация на целите за развитие и социална справедливост³.

Икономистите Уелсон и Калджи (Wilson and Calgi) определят приватизацията като предоставяне на по-голям пазар, характеризиращ се с висока степен на умение и конкуренция в областта на икономическата дейност⁴.

Още по-далеч отива със своето определение за приватизацията М. Петлър, когато пише, че приватизацията е процес за прехвърляне на активите и държавните функции на частния сектор⁵.

² Али, С. Образованието и приватизацията, ал-ахрам ал-иктисади (икономически ал-ахрам). кн.105. Кайро, 1996 г. с. 16.

³ Афифи, С., Приватизацията и египетските икономически реформи, център за политическите разработки – ал-ахрам, стратегически книжки. септември 1991, с. 5.

⁴ Кандил, А. Частният сектор и обществената политика в АР Египет, център за политическите изследвания. Кайро, 1989 г, с. 12.

⁵ Impact, Privatization Government services, 1986, p. 21.

Карим Наама

Според директора на Международния център за икономическо развитие и известен икономист с широк интерес в областта на икономиката и икономическото развитие Николас Ардито (Nikolas Ardito), приватизацията е израз на договореност или продажба на услуги и предприятия, които са собственост на държавата на лица, от частния сектор⁶.

Икономическите изследвания, които анализират този процес за разкриване на неговата същност и значение, са многобройни. Изследователят Актан (Aktan)⁷ в своето изследване за приватизацията пише, че тя означава освобождаване от ограниченията, свързани с ефективността на предприятията в държавния сектор, и превръщането им в стимули за частния сектор. С други думи приватизацията е промяна на отношение между правителството и частния сектор.

Широко е използвано определението на приватизацията, че тя представлява продажба на активи (Assets) или акции, собственост на държавните предприятия, на частни лица. Тази продажба може да бъде частична или цялостна. Това е недостатъчно и несвършено определение на приватизацията. Защото съвършеното определение поставя ограничения върху ролята на правителството или част от нейната политика, с цел повишаване ролята на пазарните механизми (Market Forces) или засилване на пазарната икономика.

В изследването си за приватизацията Л. Рид (Lawrence W. Read)⁸ обяснява, че разпространеното и широко понятие на приватизацията е прехвърляне на активите или услугите от подкрепения данъчно и политически държавен сектор на частния. Характерни черти за частния сектор са конкурентните пазари, предприемачеството и частните инициативи. Международните интервенции чрез бързия трансфер и комуникациите превръщат света в малко село и всяко общество не може да е

⁶ Ханке, С. Трансфер на държавната собственост към частния сектор и икономическото развитие. превод от английски на арабски език. издателска къща “ Ал-шурук”. първо издание. Кайро, 1990, с. 9.

⁷ Coskun can Aktan, An Introduction to the theory of privatization, Dokuz Eylal university. Turkey. the journal of political and economic Audis. Volume twenty 20 November 2 summer 1995.

⁸ Lawrence, W. Read. The Privatization Revolution. www.maosinar.org/seeches/tomsk/corporate.htm.

Карим Наама

конкурентоспособно без освобождаване от високата стойност и тежест на държавния сектор, които крият страхове и рискове. Затова приватизацията е алтернативата, която поражда конкуренция, стимули и приемане на отговорност. В частния сектор решенията се вземат гъвкаво и без колебание, за разлика от държавния сектор, където преобладават различни видове бюрократични действия и механизми.

Според нас приватизацията не е философия, а политика, чрез която се извършва трансфера на държавната собственост към частния сектор в рамките на определен период от време съгласно условията и изискванията, свързани с националната икономика. Тя е една от основните съставки на съвременната система на пазарна икономика.

Много важно е да осъзнаем, че приватизацията е не само трансфер на собствеността, а преминаване към качествено управление на предприятията. Общата цел на приватизацията е създаване на икономическа структура, в която предприятията са ефективни, произвеждат висококачествени стоки и услуги на реални цени. Населението и обществото имат полза и интерес от успешна приватизация.

Като изводи от казането дотук можем да определим приватизацията като:

1. Трансфер и контрол на собствеността от държавния сектор на частния, което означава продажба на активите.
2. Прехвърляне на собствеността от държавния сектор на частния.
3. Трансфер на дейностите от държавния сектор към частния.
4. Продажба на активи с държавна собственост на частния сектор.
5. Функционираща нова политика за възстановяване на баланса между държавния и частния сектор.
6. Ново разпределение на труда между държавния и частния сектор.

И можем да констатираме, че приватизацията е икономическа политика, целяща повишаване равнището на икономическия растеж чрез превръщане на държавните предприятия в частни или продажбата им на частния сектор. С тези действия се създава икономическа среда и стимулиране на частния сектор за вземане на пазарни и маркетингови решения далеч от бюрократичните методи.

Карим Наама

Решенията се вземат в интерес на производството и качеството му в условия на конкуренция и привличане на национални и чуждестранни инвестиции.

2. Халдуновата теория за частната собственост.

Може да се допусне, че когато изследваме гинезиса на приватизацията, ще говорим за идеята на възникване на този процес под това наименование и прилагането ѝ през 1979 г. от бившия премиер на Великобритания Маргарет Тачър. Това не е така, ако погледнем развитието на икономическата мисъл от по-ранно време и внимателно разгледаме идеите и опита на мислители икономисти, неикономисти и философи. Техните идеи акцентират върху значението на частния сектор в производството, предприемачеството, специализацията и разделението на труда.

Затова от историческа гледна точка можем да представим частната собственост от гледна точка на исламската мисъл чрез нейния представител Ибн Халдун (1332-1406 г), а именно:

Ислямът като религия разрешава частната собственост на всеки човек, независимо каква религия изповядва. Това е написано в Свещената книга Коран по един категоричен начин: “разкрасена е за хората любовта към страстите – към жените и децата, и струпаните купища от злато и сребро, и към отбраните коне, и добитък, и посевите”⁹.

Когато Ислямът разрешава правото на частната собственост на всички, както се пише в Корана “кажи: Кой възбрани украсата на Аллах, която той създаде на своите раби, и богатата от препитание?”¹⁰. От друга страна, ислямската система определя пределите на частната собственост. Тя запазва тази собственост като право чрез определена група критерии и налага наказание на онези, които крадат или нарушават принципите на частната собственост. Свещената книга “Коран” разглежда този проблем, казвайки: “ А на крадците, мъж или жена, отсичайте ръцете като наказание за онова, което са присвоили - възмездие от Аллах. Аллах всемогъщ, премъдър”¹¹.

⁹ Сура “العمران – Родът на имран”, от аят номер 14.

¹⁰ Сура “الأعراف” – Стената”, от аят номер 32.

¹¹ Сура “المائدة – Трапезата”, от аят номер 38.

Карим Наама

Много автори и учени казват и смятат, че ислямският мислител и учен Ибн Халдун¹², който е роден на 27 май 1332 г. в хафсидската столица Тунис пръв е говорил за частната собственост и за ролята на частния сектор.

Епохата, на която е съвременник Ибн Халдун, се характеризира със стагнация не само на Магреб. В упадък и отбрана е целият арабско - мюсюлмански свят. От Изток заплашват монголи и турци, на запад настъпва испанската Реконкиста, от север - християнските флоти, от юг - бедуините придвижват със себе си пустинята. Докато в Европа започва да се очертава “краят на феодалното средновековие и началото на съвременната капиталистическа ера”, хаосът и разрухата в “дома на исляма” консервират традиционните порядки.

Житейският път и творчество на учения Ибн Халдун са повлияни от тази бурна епоха, а тя намира в негово лице характерен представител.

От 1377 година той говори за значението на частния сектор в производството. С това показва разбиранията си за същността и характерните черти на обществото. Във “Встъплението”¹³, подчертава, че “човешкото общество е цивилизация на света” и че термините “умран” (цивилизация) и “иджтима” (общество) са идентични¹⁴.

Основа на икономическите концепции на Ибн Халдун е схващането за материалната същност на обществения живот, сред чиито аспекти решаващо място заема трудът, необходим за всяко припечелване и богатство, наред с жизненото му предназначение да осигурява средства за съществуване. Индивидуалният труд в неизбежната си колективна реализация придобива както за човека, така и за обществото, решаващи измерения. “Обществото и неговото изобилие, оживлението на пазарите зависят от труда и от стремежа на хората към полза и печалби”¹⁵.

¹² Ибн Халдун произхожда от Йеменски род, заселил се в Андалусия в хода на арабските завоевания. Няколко столетия неговата фамилия е сред първите в Севилия. Бащата е известен филолог и мистик.

¹³ Книга на Ибн Халдун.

¹⁴ “Встъпление”. Част първа. Първо предисловие.

¹⁵ “Встъпление”. Част трета. Глава XLI.

Карим Наама

Разбирането на труда като основа за съществуването и преживяването на човека и обществото и като фактор за социално движение се потвърждава от знаменитата гениална догадка, че “различието в условията между поколенията е в различието между техния начин на препитания”¹⁶.

Тази догадка не е случайна. С нея Ибн Халдун започва разглеждането на видовете обществен живот и затова е верен изводът на С. Бациева, че “основен тезис” на неговата теория за историческото развитие¹⁷ е „в хода на задоволяването на жизнените си потребности човешките общности усъвършенстват труда, който, освен че осигурява тяхното съществуване, дава подтик за издигане и напредък”. А когато хората “се отдръпнат” от препитанието и скръстят ръце, вместо да припечелват, пазарите на обществения живот замират и условията се разрушават¹⁸.

Взаимната зависимост между свързаните с труда напредък и упадък води и до неизбежните по време и място различия между намиращите се на еднакво равнище според “начина на препитание” човешки групи.

Развитието на труда неизбежно води до разграничаването му на прост и квалифициран, което е в тясна връзка с еволюцията на обществото. Ученият Ибн Халдун разграничава в нея три основни стадия. Първият, на който се спира съвсем бегло, е на дивачеството. Останалите два, на “примитивното” и на “цивилизованото” общество, са обект на пространен и задълбочен анализ¹⁹. На стадия на дивачеството трудът се схваща предимно като инстинктивно, животинско добиване на препитание, човекът се сочи като не особено различаващ се по начин на съществуване, облик и поведение от животните. Постепенно индивидът преодолява спонтанните си подтици към незабавно задоволяване и консумация, насочвайки се към осмисляне на мястото в обществото, посредством размяната на произведеното. Усъвършенстването на производството довежда до надделяване над животинските инстинкти и повишава благосъстоянието му. Едновременно с това обаче разделението на труда поставя пречки пред произволния дотогава избор и изява, насочва го към

¹⁶ “Встъпление”. Част втора. Глава I.

¹⁷ Бациева, С. Историко-социологическият трактат Ибн Халдуна “Мукадама”, с. 161.

¹⁸ “Встъпление”. Част трета. Глава XLI.

¹⁹ “Встъпление”. Част трета. Глава XLI.

Карим Наама

определени занятия и в известна степен го закрепостява към тях, принуждава го да се подчинява на оформящата се неизбежно власт. Необратимо се накърнява първичната човешка природа, която според учения е източник на позитивни качества. Трудът, като фактор на напредък, влиза в Халдуновата схема за развитие като диалектически раздвоен по въздействието си компонент.

Присъщите на примитивното общество занаяти и най-стари начини за прехрана са земеделието и скотовъдство. Това общество се характеризира, според Ибн Халдун, с рудиментарност на оръдията на труда, с липсата на развити занаяти, търговия и данъчна система. Стопанският живот се основава на самозадоволяването като нищожният принадлеен, а често пъти и части от необходимия продукт, се включват в осъществяваната в градовете размяна.

Преходът от примитивно към цивилизовано общество, според Ибн Халдун настъпва, когато все по-редовно се получава принадлеен продукт, когато започва основаването на градове. Освен политическото им предназначаване, като опора на оформящата се династия, те служат за занаятчийски и търговски центрове.

Цивилизованото общество се отличава от примитивното по количество и качество на труд, по неговата организация, сложност и интензивност, по обема и разнообразието на стоковата продукция и по пътищата на нейното разпределение. Неразделно свързани с обществено-икономическите възгледи на великия учен са схващанията му за политиката като отношения между хората, свързани с държавата и властта, която налага насоченост и ограничения на тяхната дейност.

Ибн Халдун счита политиката като осъзната необходимост и като присъщата на обществото обективна реалност. И веднага тя и нейните елементи, власт и държавата, изпъкват със своята двойственост.

Те са регулатор на отношенията, предназначени са да препятстват с авторитет и сила враждебността и несправедливостта, присъщи на хората като индивиди и като маса. От друга страна обаче, те не са в състояние да предпазят хората от злините и несправедливостите, причинявани от самите тях като организирани институции. Държавата и властта носят в себе си потенциалната

Карим Наама

възможност да причиняват злини и несправедливости на хората и тази възможност никога не закъснява да се превърне в действителност: в несправедливо, потисническо управление.

Критиката на порядките в съвременната на учения държава е толкова силна, че някои автори заключват, че той я счита за съсредоточаване на всички злини и основна причина за упадъка на обществото. Подобно заключение се нуждае от известно уточнение: Ибн Халдун просто счита властта и държавата за иманентно присъщи на човека и обществото явления и творения, които носят в себе си несъвършенствата на неговия характер.

Ибн Халдун не дава изрично определение на държавата като институция, но на редица места във “встъплението” се съдържат мисли за нейните задачи, съдържание, черти, нейната структура и еволюция са подложени на пространен и задълбочен анализ. Фактът, че почти винаги той идентифицира управляващата династия със самата държава в определено историческо време, отразява съвременната му обстановка. Съдбата на държавните образования е нестабилна, свързана е с успеха или крушението на оглавилите ги аристократични родове, намиращи се в непрекъснато съперничество при постоянна промяна в съотношението на силите.

Важен елемент в теорията на учения е и благосъстоянието на поданиците като решаващ критерий за делата на владетелите, били те правоверни или неверници.

Развитието на обществото ученият свързва с материалната и духовната дейност на човека, с взаимоотношенията му със себеподобните при разпределението на продуктите на труда, с еволюцията на властта и ефективността на нейните институции. Тези явления обуславят и типовете причини за различията между стадиите на обществата и състоянията на държавните образования. Става въпрос за три типа причини, които в творчеството на Ибн Халдун се изявяват и като фактори за развитие. Те могат да се разграничат на психологически, икономически и политически.

Първият тип се коренят в самия човек. Нуждата от осигуряване на средства за съществуване подтиква стремежа му към труд, който има

Карим Наама

индивидуално-обществен характер. Човекът взаимодейства със себеподобните при производството и разпределението на блага. Противоречивостта на човешката дейност и характер, изявяващи се в неговото поведение и мисли, дейност и чувства, обуславя и първия тип причини-фактори за развитието на цивилизацията.

Вторият тип – икономическите причини, се обуславят от трудовата дейност в процеса на осигуряване на средствата за съществуване. Значение за обществото и неговата еволюция има усъвършенстването на труда и неговото разделение: развитието на науката, занаятите, подобряването на оръдията на труда, разнообразяването на продукцията и нейното нарастване, размяната и разпределението ѝ.

Третият тип причини, които могат да бъдат разграничени у Ибн Халдун, са политическите, свързани с държавата, властта и управлението.

Състоянието на държавата, нейната сила и слабост зависят от големината на градовете и броя на населението, неговото благополучие и богатство. Така всяко явление, наред със своя частно-психически аспект и икономически характер, придобива и политически измерения.

Ибн Халдун подчертава, че примитивното общество неотменно се движи към цивилизовано. Причините за еволюцията се коренят в стремежа на индивида и на групата към издигане, властване и благополучие.

Упадъкът на държавата, изразително е наречен от Ибн Халдун “време на прахосничество”. Психологическите и политическите причини в своята цялост започват да действат в негативна за държавата насока. На преден план излиза стремежът на абсолютната власт да обсебва и паразитно да използва плодовете на труда и напредъка. Този стремеж е в абсолютно противоречие с реалната необходимост властта да насочва потреблението на създаваните блага в общия интерес. Крайно неблагоприятното политическо и психологическо явление се разпростира и влияе върху икономическия живот.

Нуждата от средства за поддържането на бюрократизиралата се и неефективната администрация, дворцова свита, наемници и паразитна върхушка изисква непрекъснатото увеличаване на приходите в хазната. Данъците и

Карим Наама

тегобите нарастват, събирането им води до насилия и беззакония, до враждебност на населението, до загубване на желание за труд, до всеобща стопанска дезорганизация и политическа несигурност. Разходите не могат да бъдат прекратени, тъй като хората са роби на своите привички, прахосват своите доходи и изпадат в още по-голяма оскъдица.

Последствията от пагубната политика и катастрофалното икономическо положение са повлияли губелно върху психиката и морала на политиците и обществото.

Съвместно трите фактора започват да действат еднопосочно срещу властта и държавата. Резултатът не може да е друг - те се сгромолясват или под ударите на външна сила, или се саморазпадат.

Насочените към напредъка психологически, икономически и политически фактори довеждат обществото, намиращо се на по-ниско равнище на развитие, да надделее над високо развито, но изпаднало в криза, поради негативното единодействие на същите тези причини и фактори.

В заключение сме длъжни да отбележим, че подходът на Ибн Халдун към причинно-следствената връзка между събитията и явленията в историческия процес е едно изключително постижение. Той, със своите възгледи за обществото, икономиката и политиката, в много отношения прекрачва средновековните схващания и се приближава към възраждането и съвременните достижения. Възгледите на ислямската религия не противоречат на принципите на приватизацията като полезен процес, но са против сивата и нерегламентираната икономика, която наблюдаваме днес в много страни в света. Според тази религия приватизацията е средство за реализиране на реформи в името на населението, неговите интереси и зачитане на обществото.